
RENDA BÀSICA UNIVERSAL. ANÀLISI DES DE LA INTERSECCIONALITAT I ELS DRETS HUMANS

I. RADIOGRAFIA DE LA SITUACIÓ ACTUAL	2
ROBOTITZACIÓ, GLOBALITZACIÓ, DESIGUALTAT I POBRESA	2
JUSTIFICACIONS IDEOLÒGIQUES	5
JUSTIFICACIONS NORMATIVES	7
CONCLUSIÓ	10
II. LA PROPOSTA: HISTÒRIA, EVOLUCIÓ I ESTAT DE LA QÜESTIÓ	10
HISTÒRIA A CATALUNYA I ESPANYA	10
AVANTATGES I LIMITACIONS	12
EXPERIMENTS	13
III. ANÀLISI DES DE LA INTERSECCIONALITAT	14
ELS FEMINISMES	15
MÉS PERSPECTIVES	16
IV. MARC DELS DRETS HUMANS	18
INTRODUCCIÓ	18
LA IDEA	20
EFECTES	22
UN MOMENT DE CANVI: DRETS EMERGENTS, CANVIS EN LA CONFIGURACIÓ DEL DRET AL TREBALL, LES CIUTATS	24
V. CONCLUSIONS	28
VI. REFERÈNCIES	30

¿Què és la Renta Bàsica Universal (RBU en endavant)?

En la seva concepció més simple, la RBU és una prestació incondicionada i universal que es garanteix a tota persona individualment (Van Parijs, 1997, p.35). Tal com la defineix la Basic Income Earth Network (BIEN)¹: “un ingrés pagat per l’estat a cada membre de ple dret de la societat, o resident acreditat, inclús si no vol treballar de forma remunerada, sense tenir en consideració si és ric o pobre o, dit d’una altra manera, independentment que pugui tenir altres fonts de renda, i sense importar amb quí convisqui²”; “aquest ingrés individual, universal i incondicional, ha de ser a més suficient per a que, en combinació amb altres drets i serveis socials, constitueixi part d’una estratègia política per a eliminar la pobresa material i per a facilitar la participació social i política de cada persona (ATTAC España, 2017, p. 3)³.

RADIOGRAFIA DE LA SITUACIÓ ACTUAL

En un mundo “globalizado”, se abren las fronteras a los capitales, inversiones, bienes y servicios, pero no necesariamente a los seres humanos. Se concentran las riquezas cada vez más en manos de pocos, al mismo tiempo en que lamentablemente aumentan, de forma creciente, los marginados y excluidos. Las lecciones del pasado parecen olvidadas, los sufrimientos de generaciones anteriores parecen haber sido en vano.

Antônio Cançado Trindade

ROBOTITZACIÓ, GLOBALITZACIÓ, DESIGUALTAT I POBRESA

J.M. Keynes, en el seu llibre “Economic Possibilities for Our Grandchildren” (1930) va predir que en un futur aproximat d’un segle els problemes de producció haurien estat resolts per la tecnologia i hi hauria oferta de béns i serveis per a tothom. Tanmateix, les màquines crearien atur tecnològic, pel fet de substituir llocs de treball a un ritme superior al qual es creen noves ocupacions (Amat i Ferràs, 2019, pp. 23). Aquesta hipòtesi que dibuixava fa gairebé un segle l’economista, sembla ara no gaire lluny de la nostra realitat.

Expertes i experts⁴ de totes bandes del món afirmen actualment que gràcies a la intel·ligència artificial, en pocs anys les màquines podran desenvolupar tot tipus de treballs. A diferència del que hem vist fins ara, on la robotització ha afectat principalment a aquelles feines de més

¹ Organització creada el 1986 per a promoure el debat i l’intercanvi d’informació sobre la RBU originalment a Europa, com a Basic Income European Network (BIEN), però que va ampliar el seu abast al congrés mundial del 2004 a Barcelona, passant la “E” de European a Earth.

² En la realitat doncs, no és totalment incondicional però estaria únicament condicionada per la ciutadania o residència (i)legal continuada al país que l’estableix.

³ Complement a la definició inicial que va ser incorporat després del Congrés a Seül del 2016 davant la por a que les lectures neoliberals canviessin l’essència de la idea.

⁴ En aquest treball intentaré fer un ús no sexista del llenguatge, tot i que no he rebut formació sobre això, per tal que el màxim nombre de persones possible es puguin sentir interpel·lades en llegir-lo.

baixa qualificació, esperen que la tecnologia pugui substituir feines de més difícil accés⁵. La possible arribada d'un *jobless future* (futur sense feina) no només provocaria canvis en l'estructura del mercat de treball i la formació, sinó que suposaria un canvi cultural, moral, filosòfic, econòmic i polític de dimensions desconegudes. Que passaria si el concepte de treball es dissocia del concepte d'individu? Com es donaria significat a la pròpia vida? Una autèntica revolució social.

Els avenços tecnològics i científics s'han accelerat a velocitats inimaginables en els últims anys creant nous models de negoci (estem en plena revolució tecnològica). I resulta que les lleis de l'oferta i la demanda, de la competència, i el paradigma de l'escassetat, que són la base del nostre sistema econòmic, comencen a quedar caducs. Les dues lleis que caracteritzen el nou model digital són la Llei de Moore i la Llei de costos marginals zero. Per una banda, la Llei de Moore estableix que les velocitats del processador o potència de processament general per a ordinadors es duplica cada dos anys, la qual cosa ve a significar que el creixement de la tecnologia és exponencial (com més n'hi ha, més ràpidament creix). Per l'altra, la llei de costos marginals zero constata que en desenvolupar una nova tecnologia, la primera unitat significa una gran inversió (calen molts diners per crear un nou software, per exemple). Però una vegada aquesta ha estat creada, la segona unitat es pot construir a cost marginal zero, perquè només és una còpia de la primera (Amat i Ferràs, 2019).

Aquesta producció a cost marginal zero, està en l'essència del capitalisme, és l'objectiu de tota empresa perquè permet produir per a més consumidors minimitzant costos i, així, maximitzar el benefici. Per això hi ha qui pensa que aquest nou model suposa la culminació del sistema capitalista però, paradoxalment, resulta que a causa de la destrucció de llocs de treball que comporta el podria fer col·lapsar pel costat de la demanda (Rifkin, 2014). Amb les dues forces de la digitalització, aviat podríem tenir un món ara utòpic d'abundància, on hi hagués de tot per tothom i sense necessitat de treballar (o almenys no tant). El problema llavors, ja no seria de producció sinó de distribució. El sistema econòmic actual basat en la competència no ens serveix per a garantir l'estímul del consum i l'assegurament de la capacitat adquisitiva que necessita la nova economia digital. Cal un redisseny. La RBU es planteja com una possible solució als problemes de distribució i desigualtat que genera la digitalització.

Un altre fenomen de recent aparició que ha capgirat l'ordre mundial anterior ha estat la globalització. La suma d'aquest fenomen al de la digitalització, està produint un efecte de convergència a escala mundial cap a un estàndard econòmic únic (Amat i Ferràs, 2019, 26). Així, els països pobres i en via de desenvolupament, es van incorporant a la llista d'economies avançades mentre les classes baixes i mitjanes dels països anteriorment líders en surten perjudicades. L'antiga desigualtat horitzontal entre països, es va transformant en una desigualtat vertical interna que ofega les classes mitjanes que ara troben en les treballadores

⁵ En el cas de Catalunya, per exemple, Hernández et al. (2018), en un estudi estimen que un 35% dels treballs industrials poden ser automatitzats el 2030 - Amat, O. i Ferràs, X. (2019). Renda Bàsica Universal. Anàlisi d'una proposta disruptiva d'innovació social (Papers de l'Observatori de la Indústria, 06).

de les noves economies avançades uns ferotges competidors. Tota aquesta situació genera una sensació d'instabilitat i amenaça (o por) que ha provocat un enfortiment dels lideratges autoritaris, l'emergència de nous populismes i el debilitament de moltes democràcies occidentals.

En el seu llibre “The inner level (2018)” Wilkinson i Pickett demostren la relació de causalitat existent entre la desigualtat econòmica i el benestar social. Les societats amb major igualtat, afirmen, resulten millors pel conjunt de la societat, ja que presenten un menor nivell de pobresa, desconfiança i crim, i una millor salut i educació. A més, constaten que a partir d'un cert nivell de diners el benestar (o felicitat) s'estabilitza i deixa d'augmentar a cada unitat monetària afegida (no augmenta marginalment). De la qual cosa en podem extreure que el nivell de benestar de les persones, a partir d'un cert grau de riquesa, ja només es pot incrementar si puja el benestar del conjunt de la societat. El fonament d'això, el podem trobar en la teoria de Thorstein Veblen, sociòleg i economista americà, que afirma que els problemes socials moltes vegades són el resultat de la comparació i la competició d'estatus⁶. En el seu estudi, Wilkinson i Pickett, detecten una disminució de la por social i la competició en les societats més iguals. La RBU podria, segons diuen els seus defensors, ser un mecanisme que rebaixes el nivell de desigualtat i competició social, provocant un augment del benestar que beneficiaria tant a persones riques com a pobres (segons l'estudi anteriorment mencionat).

A Catalunya, hem vist en els últims anys una creixuda de l'atur i un augment de la pobresa que concorda amb la radiografia mundial apuntada i les previsions d'un futur amb més desigualtat. Com a causants d'aquesta circumstància, a més de la globalització i la digitalització, a casa nostra hi podem sumar l'envelliment de la població i la baixa fecunditat (problemes amb repercussions que han estat sufocades durant anys per la integració al mercat de treball de persones estrangeres)⁷. La situació és, com prediuen els teòrics, d'un clima de desigualtat social que traduït en xifres mostra com el 2018 el 20% dels catalans amb més recursos eren 5,2 vegades més rics que el 20% més pobre⁸. Altres xifres que demostren empíricament aquesta creixent pobresa i desigualtat a Espanya, són les de l'Índex de Gini que era el 2018 a Espanya del 0,341 (que contrasta amb el 0,308 europeu) i de la taxa catalana de risc de pobresa de 2019 que és del 21,3% (18,4 per a homes i 24,1 per a dones).

El sistema actual de cobertura contra la pobresa es demostra insuficient i veiem com la protecció que teòricament garantia l'Estat del benestar es va convertint cada vegada més en un sistema kafkià de burocràcia, on la gent que necessita ajuda es veu immersa en un circuit que els aboca a l'exclusió i estigmatització social, i que els controla. No funciona. És per això que institucions de la més alta reputació com el Parlament Europeu i el Consell Econòmic i

⁶ Timm, V. (2012). Unconditional basic Income - A call for a human right? Congress Paper BIEN, Munich 2012.

⁷ Lozano, M., Rentería, E., Vidal-Coso, E., i Zuera, P. (2018). Demografia. Situació actual i escenaris de futur. *91 Nota d'Economia*. 104.

⁸ Institut d'Estadística de Catalunya (darrera actualització 27 de juny de 2019). *Desigualtat de la distribució de la renda*. Recuperat de: <https://www.idescat.cat/indicadors/?id=ue&n=10120>

Social de Barcelona el 2018 avalen l'adopció d'una RBU com a mecanisme per apaivagar el malestar social⁹. Hi ha estudis que demostren que dins la UE el suport que reuneix aquesta proposta és ampli (al voltant del 60% hi està d'acord), amb una especial rellevància la superior xifra de suport que mostra Espanya (del 71%) i Catalunya (del 78%)¹⁰. Així doncs, i malgrat el precedent del referèndum suís de 2016 sobre la RBU que va ser rebutjat (el resultat del qual s'ha d'extrapolat amb cauteles a d'altres països, ja que parlem d'un país, Suïssa, amb una taxa de pobresa del 7%¹¹) sembla que el consens democràtic per a la seva implementació a Catalunya no seria difícil d'aconseguir.

JUSTIFICACIONS IDEOLÒGIQUES

La idea d'una renda econòmica garantida a tota persona ciutadana d'un Estat és una idea molt antiga amb arrels filosòfiques que podem situar a la Il·lustració. No obstant això, és a començaments de la dècada dels noranta on el debat es rellança amb les argumentacions del filòsof belga Philippe Van Parijs. Sobretot des de la crisi econòmica de 2008 l'interès per la mesura ha anat augmentant, havent estat aquesta recolzada tant per intel·lectuals de dretes (com ara Milton Friedman i Friedrich Hayek), com d'esquerres (Martin Luther King i Yanis Varoufakis), com per actors importants de l'economia mundial (com Mark Zuckerberg i Jeff Bezos).

La defensa argumentativa d'una RBU es pot construir amb justificacions bé normatives o filosòfiques (arrelades en les diferents comprensions de la justícia social), o bé pragmàtiques o instrumentals (referits als possibles efectes (in)desitjables de la mateixa). En el marc normatiu, podríem dir que la idea ha estat històricament defensada des de tres tradicions filosòfiques: el liberalisme igualitari (amb Van Parijs i John Rawls com a representants), l'esquerra llibertariana (amb Joseph Charlier i Thomas Paine), i el republicanisme (David Casassas i Daniel Raventós)¹².

1. La justificació del liberalisme igualitari

“Una via capitalista al comunisme” (Phillippe Van Parijs).

La teoria del liberalisme igualitari té com a fonament i objectiu la llibertat. Una llibertat, que (a més d'en la seva vessant formal o de dret) defensa també en la seva vessant “material” (o de fet) consistent a tenir la capacitat material a cada moment per fer allò que un vulgui. Per això, el liberalisme igualitari estableix el principi de neutralitat de l'Estat davant els plans de vida de les ciutadanes i entén que “un Estat que cregui de veritat en el principi de la llibertat

⁹ Consell Econòmic i Social de Barcelona. (2018). *Resum Executiu de l'Informe sobre Salari i rendes bàsiques de ciutat*. / Parlamento Europeo. (2017). *Informe sobre las políticas encaminadas a garantizar la renta mínima como instrumento para luchar contra la pobreza (2016/2270(INI))*.

¹⁰ Amat, O. i Ferràs, X. (2019). Renda Bàsica Universal. Anàlisi d'una proposta disruptiva d'innovació social (Papers de l'Observatori de la Indústria, 06), pp. 51.

¹¹ EFE. (2018). El 7,5 % de personas son pobres en Suiza, uno de países más ricos del mundo. *El Periódico*.

¹² Barragué, B., Arroyo, L y Fernández, M^o C. (2019). La justificación normativa de la renta básica universal desde la filosofía política y el derecho.

hauria de garantir a tota la població les condicions materials que li permetin exercir aquesta llibertat” (Van Parijs, 2017, p. 104). Però ¿Com es podria finançar això, quan en les societats actuals el treball és un bé escàs?¹³.

La creació de bons llocs de treball, segons Van Parijs, requereix una estructura institucional i desenvolupament tecnològic que formen part de la riquesa que les societats hereten de les seves generacions anteriors. Per tant, en realitat aquests són béns comuns, construïts gràcies a l'esforç col·lectiu dels nostres avantpassats i que ens pertanyen en conjunt. Al tractar-se d'una riquesa comuna, l'explotació d'aquestes feines per persones concretes es podria gravar i s'haurien de distribuir els guanys entre totes i tots. La RBU seria una manera de materialitzar aquest dret individual de participació en la producció de feines de la societat¹⁴.

2. La justificació de l'esquerra llibertaria

Thomas Paine en el seu llibre “Agrarian Justice” (1779) afirma que la terra és propietat comuna de l'espècie humana. L'ésser humà no va crear la terra, i encara que tenia dret a explotar-la, no tenia dret a col·locar sota el seu domini a perpetuïtat cap tros d'ella. Així doncs, les persones propietàries de terrenys cultivats tenen dret als beneficis que es derivin de l'explotació de la terra, però també tenen un deute amb la societat pel terreny comunal que ocupen. Aquest deute, hauria de ser sufragat amb una renda que les propietàries pagarien i que haurien d'anar a un fons nacional comú que s'hauria de distribuir a tota la comunitat.

Aquesta tradició filosòfica, també defensa una concepció de llibertat que demana de certa independència material per a poder ser exercida. L'únic exemple en el món on s'hagi creat una renda que pugui ser justificada amb arguments com els de Paine és Alaska. Allà, el govern va crear el 1976 un fons (l'Alaska permanent Fund) on ingressen rendes nacionals provinents bàsicament de l'explotació dels recursos petrolífers. A partir del 1982 i fins ara, el govern paga anualment dividendes a la ciutadania (permanent Found Dividend) mancomunant així la participació en els beneficis que genera la seva terra¹⁵.

3. La justificació republicana

Les idees que defineixen la tradició republicana són bàsicament tres: la primera, és la concepció de la llibertat com a no-dominació o no subjecció a la voluntat arbitrària d'algu altre; la segona, és la concepció d'un Estat lliure com a aquell que promou la llibertat dels individus (és a dir, que només intervé per augmentar o protegir la seva llibertat, i de manera no arbitrària¹⁶); i la tercera, és la idea de ciutadania que consistiria en un compromís (ciudadà) vigilant per a evitar la dominació de l'Estat i assegurar que aquest exerceix les seves funcions

¹³ *Idem, supra* 11.

¹⁴ *Idem, supra* 11.

¹⁵ *Idem, supra* 11 / Observatorio de RBC y Comisión Renta Básica de Attac España (Octubre 2017). Renta básica Universal: El derecho a decidir.

¹⁶ Carpio, M. (2015). La Renta Básica Universal en Cataluña. ¿Una propuesta de izquierdas? (Treball de fi de Màster). Universitat Oberta de Catalunya, Barcelona.

com a protector de la llibertat (enfront dels altres actors de la societat civil)¹⁷. Segons aquesta teoria política, doncs, l'Estat estaria obligat a garantir (i la ciutadania podria exigir) un mínim de recursos que asseguressin fer possible la llibertat, entesa també en la seva vessant “material” d'autonomia. La RBU seria una proposta que satisfaria aquest deure, no obstant això, res en la teoria republicana impedeix a l'Estat proporcionar aquest mínim d'existència mitjançant altres mecanismes (com ara, la renda mínima d'inserció, un impost negatiu sobre la renda,...).

JUSTIFICACIONS NORMATIVES

1. Dret internacional

La justificació de la implementació d'una RBU des del dret internacional vindria donada per les obligacions que conformen aquest ordenament jurídic, que en aquest cas podem trobar principalment en: el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals (PIDESC en endavant), la Convenció sobre els Drets dels Infants, la Convenció sobre l'Eliminació de totes les formes de Discriminació contra la Dona (CEDAW en endavant), els Convenis de Ginebra i els seus Protocols, els textos elaborats per l'ONU i els seus òrgans (Comitès, Relators,...), la Declaració Universal de Drets Humans (UDHR en endavant) i Convenis específics que la desenvolupen, i les resolucions i normes de l'OIT¹⁸. Aquest corpus normatiu dona les guies per interpretar (tal com estableix l'article 10.2 CE) el recull de drets fonamentals contemplats per la nostra Constitució Espanyola de 1978 (CE en endavant), que entren a formar part del nostre ordenament jurídic per virtut de l'article 96 CE. Les obligacions en matèria de Drets Humans que la normativa internacional imposa als Estats, no només consisteixen en el deure de respectar (no interferir) en l'exercici dels drets en ella reconeguts, sinó que per al seu compliment exigeix també una acció positiva de protecció enfront de tercers i adopció de mesures que promoguin la seva efectiva realització.

Pel que fa a la RBU, trobem que aquesta mesura estaria relacionada directament amb gran part dels drets recollits a l'ordenament internacional, entre els quals podem destacar els drets: a la seguretat social (art. 9 PIDESC), a un nivell de vida adequat (art. 11 PIDESC), al gaudi del més alt nivell possible de salut física i mental (art. 12 PIDESC), a la no discriminació de la dona en l'àmbit del treball i la seguretat social (art. 11 CEDAW), a la no discriminació de la dona en la resta d'àmbits de l'esfera econòmica i social (14 CEDAW), a la vida, la llibertat i la seguretat (art. 3 UDHR), a la seguretat social i al lliure desenvolupament de la personalitat (art. 22 UDHR), al treball (art. 23 UDHR), i a un nivell de vida adequat (art. 25 UDHR). No podem per l'abast del treball entrar a analitzar aquí la relació de cadascun d'aquests drets amb la RBU, però sí voldria fer notori la nombrositat d'obligacions internacionals del nostre Estat que la mesura té el potencial de realitzar. Doncs com he dit al

¹⁷ *Idem, supra* 11.

¹⁸ García, B. (2000). Protección contra la pobreza desde la perspectiva del derecho internacional. ANALES DE DERECHO, (18). pp. 41 - 90.

principi, l'obligació no és només de respectar (negativa), sinó també de realitzar actuacions concretes (positiva) per a garantir el mínim de protecció contingut en aquestes disposicions¹⁹. I si bé la RBU no és l'únic mecanisme que tenen els Estats per a aquest compliment, s'ha de reconèixer que és una alternativa de gran abast (doncs serviria al compliment de molts dels drets reconeguts).

2. Dret Europeu i de la Unió Europea

Pel que fa al Dret de la Unió Europea (UE), cal primer recordar que l'interès de l'organisme econòmic per la dimensió social va ser tardà i parcial. Tardà, perquè no va ser fins al Tractat de Lisboa (2007 -2009) que es van començar a prendre mesures per corregir l'assimetria social constitucional entre els diferents països de la unió; i parcial, perquè des de llavors la labor de promoció social de la UE ha estat lluny de ser una prioritat i de desplegar-se en totes les seves possibilitats. Així, va ser amb el Tractat de Lisboa que s'eleva a valor superior de la UE el principi de solidaritat (art. 2 TUE) i la definició del seu model econòmic passa a ser el d'una economia *social* de mercat (art. 3.3 TUE)²⁰.

En l'àmbit concret de les rendes garantides, la unió europea, parla per primera vegada de l'establiment d'una renda mínima d'inserció en el Pilar Europeu dels Drets Socials aprovat el 2017, i també en aquell mateix any a la Recomanació de la Comissió 2017/761 (sobre el pilar europeu de drets socials). En ambdós textos, la UE parla d'una renda mínima que asseguri la vida amb dignitat i l'accés efectiu a béns i serveis mínims, però relaciona aquesta protecció a situacions de necessitat contemplant, per tant, una renda condicionada. A més, la mesura a què es refereix hauria de venir acompanyada d'un pla per a la reincorporació al mercat de treball, lo qual confirma la condicionalitat de la prestació, contrària als postulats de la RBU.

En conclusió, veiem que el dret de la UE ha començat recentment a tractar les polítiques de renda mínima en instruments de *soft law* (no jurídicovinculants) i contemplant aquestes com a una prestació condicionada²¹. Per últim, mencionar que les obligacions d'estabilitat pressupostària i constrenyiment del deute que dicta la Unió podrien suposar un obstacle a la implantació d'una RBU.

En l'àmbit del dret Europeu (derivats d'altres consensos regionals, principalment els del Consell d'Europa) podem trobar drets vinculats a la pobresa i, per tant, a l'establiment d'una RBU en el marc del Conveni Europeu dels Drets de l'Home, la Carta Social Europea, el Conveni Europeu de Seguretat Social, el Conveni Europeu d'Assistència Social i Mèdica del Consell d'Europa, i la jurisprudència del Tribunal Europeu dels Drets Humans (TEDH). Si bé aquest recull de normativa materialitza una voluntat compartida de fer front a la desigualtat i pobresa creixent que viuen les democràcies europees, la poca exigibilitat i els esculls a l'aplicabilitat d'aquests instruments fan que la seva protecció tingui uns efectes insuficients

¹⁹ *Idem, supra* 11.

²⁰ *Idem, supra* 11.

²¹ *Idem, supra* 11.

per a corregir la situació. Si bé la RBU, podria una vegada més, impulsar el compliment d'aquest ordenament, no hi ha cap disposició que faci pensar que sigui l'única mesura possible ni que la promogui especialment per davant d'altres²².

3. Dret constitucional espanyol

A Espanya, la configuració constitucional del principi d'Estat social que tenim (que ve a ser la dimensió jurídica de l'estat del benestar) obliga als poders públics no només a prestar serveis i adoptar mesures contra la pobresa, sinó també, i de manera més àmplia, a “promoure les condicions per tal que la llibertat i la igualtat de l'individu i dels grups en els quals s'integra siguin reals i efectives; remoure els obstacles que n'impedeixin o en dificultin la plenitud i facilitar la participació de tots els ciutadans en la vida política, econòmica, cultural i social” (article 9.2 CE). Aquesta definició genèrica del principi social de l'Estat es concreta més endavant en una enumeració de tasques que l'Estat té específicament l'obligació de complir (com ara en educació (art. 27), sanitat (art 34), i d'altres) entre les quals no figura l'establiment d'una renda mínima d'inserció, i menys encara, una d'universal i incondicionada. La implementació d'una RBU, doncs, vindria a ser una de les possibles mesures que el poder legislatiu podria implementar per a complir amb les obligacions genèriques establertes en la Constitució, derivades del principi de l'Estat social, però no una obligació específica.

Quant a la distribució competencial, si bé la constitució estableix l'obligació general d'implementar serveis socials (art. 41) aquesta no reconeix cap dret subjectiu a prestacions concretes (art. 53.3), la qual cosa, sumada a la competència exclusiva que tenen les Comunitats Autònomes (CA) en matèria d'assistència i serveis socials, fa que sigui difícil la justificació jurídica d'un establiment estatal de la RBU. No obstant això, no seria la primera vegada que l'Estat entra a regular prestacions socials amb una feble fonamentació competencial i aquesta acció és constitucionalment convalidada (recordem el cas de la Llei de Dependència)²³. Per implementar la RBU estatal, doncs, podria (com en l'anterior cas) legitimar la seva actuació mitjançant la competència per a fixar les condicions bàsiques que garanteixin la igualtat en l'exercici dels drets constitucionals (art. 149.1.1ª CE), vinculant la prestació al dret fonamental al lliure desenvolupament de la personalitat (art. 10.1 CE).

En definitiva, podem afirmar que la configuració constitucional del principi d'Estat social que conté la nostra Constitució possibilitaria i facilitaria l'establiment d'una RBU a Espanya. I tot i que les constitucionalment cridades a establir la prestació serien les Comunitats Autònomes (per virtut de la seva competència en assistència i serveis socials) l'Estat podria intentar una implementació nacional mitjançant la competència de l'article 149.1.1ª CE. No obstant això, la constitucionalitat d'aquesta acció seria controvertida i molt probablement

²² García, B. (2000). Protección contra la pobreza desde la perspectiva del derecho internacional. ANALES DE DERECHO, (18). pp. 41 - 90.

²³ STC 18/2016, FJ 7 - cita extreta de: Barragué, B., Arroyo, L y Fernández, Mº C. (2019). La justificación normativa de la renta básica universal desde la filosofía política y el derecho.

abocaria a un procés d'escrutini pel Tribunal Constitucional de resultats incerts (Barragué *et al.*, 2019, p. 92).

CONCLUSIÓ

En definitiva, podem afirmar que existeixen justificacions tant legals com filosòfiques que permetrien l'establiment d'una RBU a Espanya i a Catalunya, tot i que no existeix cap obligació que imposi aquesta mesura per damunt d'altres solucions a la situació de globalització, digitalització, desigualtat i pobresa creixents que hem dibuixat. Clarament és necessària una intervenció, però els canvis culturals, morals i econòmics que suposaria la implementació de la RBU fan aixecar moltes incerteses sobre aquesta. Per esvair alguns dubtes (o crear-ne de nous), a continuació aprofundiré sobre la configuració de la mesura.

LA PROPOSTA: HISTÒRIA, EVOLUCIÓ I ESTAT DE LA QÜESTIÓ

La falta de atención de los derechos económicos, sociales y culturales es un triste reflejo de sociedades marcadas por flagrantes injusticias y diferencias sociales. Apenas puede existir un estado de derecho en políticas públicas que infligen la humillación del desempleo y la pobreza a sectores cada vez más amplios de la población, lo cual equivale a negar la totalidad de los derechos humanos en numerosos países.

Antônio A. Caçado Trindade

HISTÒRIA A CATALUNYA I ESPANYA

Al conjunt d'Espanya podríem situar el ressorgiment del debat sobre la RBU en l'època posterior a la crisi de 2008, especialment durant les protestes del 15M de 2011. Si bé alguns partits hi havien fet referència prèviament²⁴, tant les propostes anteriors a la crisi com les de dècades més properes (alçades principalment per partits d'esquerra com ara Bildu, Anova, Podemos i d'altres) han caigut amb la pujada al poder dels partits defensors²⁵. No obstant això, el debat ha seguit gràcies a l'impuls de col·lectius especialitzats en la matèria (com ara el col·lectiu Baladre, sorgit de les assemblees de gent a l'atur i en funcionament des de fa més de 30 anys), assenyalant com a moments clau en la lluita la promoció de la ILP el març de 2015 i la Marxa Bàsica que es va fer el 2018.

La distribució competencial, anteriorment apuntada²⁶, ha fet que a Espanya el tema de les rendes mínimes s'hagi desenvolupat principalment per les Comunitats Autònomes (configurant cadascuna la seva, i essent la del País Basc la de quantia més elevada). Així, tot i

²⁴ Com ara el PSOE, que ho va incloure al seu programa electoral de 2004.

²⁵ Marcos, J. (2018). Allí donde se cruzan la renta básica y los feminismos / Carpio, M. (2015). La Renta Básica Universal en Cataluña. ¿Una propuesta de izquierdas? (Treball de fi de Màster). Universitat Oberta de Catalunya, Barcelona.

²⁶ *Vid.* apartat dins les justificacions normatives de “Dret constitucional espanyol” (pp. 9).

la creació d'una Renda Bàsica d'emancipació estatal el 2007²⁷ (ja nascuda insuficient i posteriorment retallada el 2009 - 2010, fins a ser finalment derogada el 2011 - 2012 per motius d'estabilitat pressupostària) el sistema estatal de lluita contra la pobresa i l'exclusió social ha estat fundat en rendes condicionades autonòmicament establertes.

A Catalunya, en virtut de l'article 24 de l'Estatut d'Autonomia²⁸, s'ha vehiculat la protecció mitjançant la creació de diversos tipus de rendes que han anat canviant i evolucionant al llarg del temps, però que són totes elles condicionades i molt probablement insuficients²⁹. Es va començar el 1990 amb la creació del PIRMI (Programa Interdepartamental de Renda Mínima d'Inserció), modificat el 2009 a causa de l'augment de beneficiaris provocat per la crisi (part de les "retallades convergents") i que va funcionar fins el 2017 que s'aprovà la Renda Garantida de Ciutadania (RGC). La implementació de la RGC va ser fruit de la pressió ciutadana expressada en la ILP de 2013, que va ser admesa a tràmit però no es va aprovar per falta de recursos (segons va al·legar CIU) el 2014. El 2017, amb una millor situació econòmica, el parlament aprova finalment la RGC que a diferència de la RMI no està subjecta a disponibilitats pressupostàries però que segueix essent condicionada i insuficient³⁰. El nombre de demandants de la RGC no ha parat d'augmentar des de la seva creació i els experts preveuen una continuació d'aquest increment en els propers anys³¹, la qual cosa n'encariria molt els costos. Els defensors de la RBU a Catalunya al·leguen que per corregir la situació seria molt més eficient l'establiment d'una renda universal que generaria menys costos administratius, seria també preventiva de la pobresa (i no només pal·liativa com la RGC) i evitaria l'estigmatització social.

Pel que fa als partits polítics, en un treball realitzat el 2015 per Maria Carpio³² s'arriba a la conclusió que la proposta de la RBU a Catalunya és majoritàriament d'esquerres. Tot i que hi ha dubtes sobre la seva viabilitat i efectes, i detractors i defensors tant a la dreta com a l'esquerra, es constata la predisposició més gran en els partits d'ERC i la CUP. Els principals sindicats (UGT i CCOO) per la seva banda es mostren prou reticents i prefereixen optar per la millora del que ja tenim (RGC) tot seguint amb les seves reivindicacions tradicionals³³. En aquest sentit, també la majoria de partits polítics catalans prefereixen seguir millorant les prestacions actuals.

²⁷ Real Decreto 1472/2007, de 2 de noviembre, por el que se regula la renta básica de emancipación de los jóvenes.

²⁸ Que estableix en el seu epígraf 3r que: "*les persones o les famílies que es troben en situació de pobresa tenen dret a accedir a una renda garantida de ciutadania que els assegurï els mínims d'una vida digna, d'acord amb les condicions que legalment s'estableixen*".

²⁹ Per les dades que es mostren en l'epígraf primer d'aquest text sobre la pobresa a Catalunya (*vid.* pp. 4-5).

³⁰ *Idem supra.* 9.

³¹ DIXIT Centre de Documentació de Serveis Socials. (2019). El conseller El Homrani anuncia l'aprovació del reglament de la Renda Garantida de Ciutadania per a començaments de l'any vinent.

³² *Idem supra.* 15.

³³ Així, segueixen les previsions de Van Parijs que afirma que els sindicats d'arreu acostumen a oposar-se a la idea de la RBU per desconeixement de la proposta i perquè veuen perillar, a través d'aquesta, la seva funció. *Vid. idem supra.* 15.

AVANTATGES I LIMITACIONS

Des de les diferents perspectives polítiques, veiem com: conservador(e)s, defensen la RBU com a substituta de l'ineficient sistema de protecció social actual, liberals, com a una oportunitat per promoure la llibertat i, esquerra, com a una eina d'erradicació de la pobresa i la desigualtat. Totes elles fan previsions i dubten sobre els efectes que podria tenir. Els estudis i proves que s'han fet són poc conclouents i insuficients per a mesurar-ho. No obstant això, a continuació intentaré fer un recull (sense vocació d'exhaustivitat) dels avantatges i inconvenients argumentats de manera més recurrent per aquestes.

Alguns dels principals avantatges esgrimits són:

- La reducció de la desigualtat, la pobresa i l'exclusió social que suposaria.
- L'estalvi en costos de control i burocràtics.
- L'augment en el temps lliure de les persones i de la llibertat, que podria resultar en un increment de la participació social i política, i una revalorització dels treballs no remunerats.
- La seguretat econòmica que garantiria que podria incrementar la demanda i encoratjar a l'emprenedoria (reduint l'aversion al risc dels individus).
- L'augment del poder de negociació que suposaria tant de les persones que ja estan treballant (per exemple, podent fer una caixa de resistència per les vagues) com per les dones (apunten algunes feministes, tant en l'àmbit domèstic com laboral - eliminant la "doble càrrega" i mitigant la precarització i pobresa que les afecta en major mesura).
- Millora en el rendiment escolar i allargament de la formació (sobretot en països en via de desenvolupament), així com en salut (reducció de malalties físiques i mentals).
- Mecanisme de lluita contra els neopopulismes contemporanis (que sorgeixen de la por de les classes mitges i pobres, greument afectades per la globalització i digitalització) i d'enfortiment de la democràcia.

Alguns dels arguments en contra o limitacions que es detecten són:

- Provocaria desincentivació del treball i parasitisme (la gent no sabria què fer amb el seu temps, generaria desorientació i pèrdua de l'estil i el sentit de vida). En aquest sentit també algunes veus apunten la possibilitat que augmentes el consum de béns de "temptació" (és a dir, que la gent s'ho gastaria amb alcohol i drogues).
- Amoralitat i desmantellament de la "meritocràcia" (valor social actual que hi ha qui defensa que només té sentit en un paradigma d'escassetat, on qui té accés al recurs escàs és qui més s'ho mereix, però que queda obsoleta en un context d'abundància com el d'ara).
- Tindria un elevat cost difícilment sufragable i podria generar inflació (tot i que algunes recerques afirmen que al no haver-hi creació de més moneda sinó només

redistribució no passaria). Alguns autors també alerten del perill d'increment en el dèficit i deute públics de l'estat.

- Generaria un “efecte crida” en la immigració.
- Ningú voldria realitzar els treballs pitjor pagats i fomentaria l'economia submergida i el frau.
- Problemes d'homogeneïtat (com s'establirien les quanties quan el nivell de vida intraestats i interestats és tan divers? - caldrien consensos mundials que no hi són).
- Seria com crear una forma de neocomunisme.

FINANÇAMENT

Per l'especial polèmica que genera, m'agradaria referir-me breument al tema del finançament. La majoria d'estudis situen el cost de la RBU entre el 15 i el 20% del PIB (Van Parijs)³⁴. Per a poder erradicar la pobresa, la RBU hauria de ser, com a mínim, superior al salari mínim interprofessional (SMI), al llindar de risc de pobresa i (major o similar) a l'Indicador de Renda de Suficiència de Catalunya. Així estaríem parlant a Catalunya al 2019 d'entre 664 i 928,43 euros nets mensuals per a cada adult (més una cinquena part d'aquesta quantitat per als menors de 18, en cas que es decidís dóna'ls-hi). Diferents estudis al món proposen diferents mesures per a sufragar-ne els costos: un impost de renda negatiu, augment del deute públic, augment/creació de nous impostos, reducció del frau fiscal, utilització dels diners que tinguin els nacionals en paradisos fiscals³⁵, o repartiment dels recursos que genera el país (com és el cas, poc habitual, d'Alaska amb el petroli). Hi ha arreu moltes incerteses sobre com es podria finançar la RBU, entre d'altres coses perquè fins que no es decidís la seva concreta configuració (això és, a qui es paga (també a menors?), com es paga (xec únic anual, mensual, o vital), quins conceptes hauria de cobrir (entraria l'habitatge?), abast territorial (RBU estatal o regional) i altres), difícilment es podria quantificar l'import i planificar el seu finançament.

EXPERIMENTS

Durant les últimes dècades, s'han anat realitzant multiplicitat de proves a diferents parts del món sobre la implementació de rendes garantides de diversa configuració, la majoria d'elles, però, condicionades. És així, que gairebé tots els experiments treballen amb segments de població reduïts i sovint esbiaixats (gent en atur o risc d'exclusió social, sovintment), normalment durant un període de temps curt (d'un parell o una mica més d'anys). Per tot això, els resultats d'aquests estudis no són concloents ni permeten veure els possibles efectes que tindria la implementació a llarg termini de la RBU al conjunt d'un país. A més, cal tenir en compte els problemes d'homogeneïtat, ja que no tots els països estan en la mateixa situació ni cada regió i, per tant, els resultats d'experiments a una regió no tenen per què ser extrapolables a una altra. Amb tot, m'agradaria assenyalar alguns dels resultats obtinguts en els projectes pilot que s'han portat a terme.

³⁴ *Idem supra*. 9.

³⁵ 140.000 milions el 2017 en el cas d'Espanya, segons GESTHA.

En el món desenvolupat, diferents estudis realitzats (a Dauphin, Finlàndia, i d'altres) han obtingut efectes de millora en salut mental i física, allargament dels estudis i millor rendiment escolar, menys propensió a l'alcoholisme i l'ús de drogues, menys delinqüència, menys deute relacionat amb l'habitatge, més sentiment de solidaritat, més interès per la feina de la llar i el voluntariat, increment de l'autoocupació i el consum, i allargament de les baixes per maternitat així com lleuger descens de les hores de treball. També en aquests, s'han detectat problemes de generació d'efecte crida (immigració), ineficiències (guanyen diners persones que no són pobres), frau, i dificultats de finançament. En el món en via de desenvolupament, no s'han observat caigudes en l'esforç de treball i, en canvi, s'han vist efectes positius en educació, salut, reducció del treball infantil, no increment del consum de béns de temptació, i augment dels estalvis i la inversió.

Especial menció mereixen els casos d'Alaska i Cherokee (ciutat nord-americana) per ser experiments que porten en actiu més de 30 anys. En aquests dos països, s'han observat en general els mateixos efectes anteriorment apuntats derivats d'estudis en el món desenvolupat, tot i que els efectes en el mercat de treball no estan clars, doncs hi ha opinions contradictòries. En qualsevol cas, la seva situació és difícilment extrapolable a altres casos doncs en aquests territoris la RBU s'ha pogut establir gràcies als alts rendiments generats pel petroli (a Alaska) i els casinos (a Cherokee). En conclusió, veiem efectes prometedors en la millora del nivell de vida i reducció de la desigualtat, però els efectes sobre el mercat de treball i la viabilitat del finançament no estan clars. Calen experiències més llargues i sobre segments de població més àmplies.

ANÀLISI DES DE LA INTERSECCIONALITAT

Interseccionalidad: "el fenómeno por el cual cada individuo sufre opresión u ostenta privilegio en base a su pertenencia a múltiples categorías sociales".

Kimberlé Williams Crenshaw

A la literatura sobre la RBU costa de trobar-hi autor(e)s que analitzin la proposta des d'una perspectiva interseccional. A més, no tots els col·lectius afectats pels diferents sistemes d'opressió (de raça, etnicitat, gènere, heteronormativitat, edat, religió, ideologia, classe, nacionalitat, origen, situació administrativa de residència, capacitat, pertinença a una minoria,...) han generat opinions fermes públiques sobre els possibles efectes de la seva implementació. Ens trobem doncs, que no existeix una mirada ni interseccional ni múltiple que mostri l'acollida que podria tenir aquesta mesura en els diferents col·lectius vulnerabilitzats. D'entre els col·lectius que sí han escrit sobre la matèria, el que més abunda són revisions crítiques des dels feminismes que es mostren bé a favor, bé en contra, en funció del balanç de riscos i avantatges que veuen en la idea. Així doncs en les properes línies em

proposo condensar els arguments que les feministes han donat per a defensar o advertir sobre aquesta proposta, així com les anàlisis d'alguns altres col·lectius que he pogut trobar.

ELS FEMINISMES

Tant les defensores com les detractores de la RBU fan una mateixa radiografia de la situació de les dones al mercat de treball. Afirmen que la desigualtat i la pobresa (objectius els dos que es proposa eliminar la RBU) en l'actualitat afecten de manera més intensa a les dones, ocupant majoritàriament aquestes els llocs de treball més precaritzats, inestables i menys valorats. El treball a temps parcial, la invisibilització del treball reproductiu, la bretxa salarial i la distribució dels permisos per maternitat són només algunes de les problemàtiques específiques que afecten actualment a les dones en el mercat de treball i que configuren la situació de discriminació estructural existent. Com a conseqüència, es donen a Catalunya els fenòmens de la feminització de la pobresa i la divisió sexual del mercat de treball.

Davant d'aquesta situació, les defensores de la RBU no veuen en aquesta la solució a tots els problemes que genera el patriarcat, però admeten el seu potencial transformador i pal·liatiu. La capacitat emancipadora que aquest sostén econòmic donaria, consideren que podria alliberar a moltes dones de la situació de dependència econòmica en què viuen, ja siguin de les seves parelles o de les seves feines degradants. Admeten que la RBU no suposa necessàriament una revalorització del treball reproductiu, ni garanteix una repartició més igualitària de la cura i el treball entre homes i dones, així com tampoc implica un trencament entre lo públic i lo familiar. Però tot i això, valoren l'autonomia i poder negociador que podria conferir a les dones. “*¿Y doncs, no és això el que fa el diner al nostre món?*” reflexiona Nuria Alabao³⁶. “*Volem diners, treball ens en sobra*” crida també aquesta autora; doncs com moltes feministes entén que, si bé la RBU no promet l'automàtica consecució de la igualtat efectiva, suposa una millora de les condicions de vida de moltes dones.

Per la seva banda, les detractores de la RBU pateixen per si la implementació d'aquest subsidi incondicionat genera un retrocés en la presència de les dones al mercat de treball i acaba creant encara més desigualtat. Recorden que la introducció de les dones al mercat de treball als 60 i 70 va suposar un pas endavant cap a la igualtat d'oportunitats i va ajudar a visibilitzar el treball reproductiu i de cures que aquestes realitzen, que és essencial per al funcionament de l'economia capitalista. Així mateix, també va permetre a la dona de sortir a l'esfera pública i participar d'un espai històricament tan rellevant des del punt de vista de l'organització política com és el del treball. Pateixen perquè la mesura pugui relegar les dones, altra vegada, a l'àmbit invisible de la llar, i entenen que el risc que la mesura suposa de cristal·litzar desigualtats (tant en l'àmbit domèstic, com en el laboral i públic) no compensa els beneficis. Aposten doncs, per altres vies de transformació social. A més d'això, qüestionen la relació de causalitat que moltes afirmen entre un increment en la capacitat

³⁶ Alabao, N. (2019). ¿Por qué el feminismo debería apostar por la Renta Básica Universal? Sin Permiso.

econòmica i un augment del temps lliure femení, doncs adverteixen que la disminució de les hores de treball que es podria generar no tindria per què suposar una disminució de les tasques de cura que esclavitzin a tantíssimes dones. Consideren que fins que no es posi en valor i distribueixi equitativament aquest treball no hi haurà igualtat efectiva, encara que es garanteixin les seves necessitats econòmiques bàsiques.

Focalitzant en un altre punt, Sarah Babiker senyala la necessitat de “desmasculinitzar” el debat sobre la RBU. Com a defensora d’aquesta, considera que el potencial subvertidor de la desigualtat que té el mecanisme només es podrà desencadenar si les feministes participen del debat. Així doncs, anima a “desmasculinitzar” el disseny de la proposta i aportar una perspectiva de gènere i interseccional que garanteixi que l’aplicació de la RBU no serveis per a perpetuar el sistema de desigualtats imperant. En aquest sentit, se suma a la necessitat anteriorment apuntada que la introducció de la mesura vagi acompanyada de polítiques públiques que revertixin la desigualtat de gènere al mercat laboral i en l’àmbit domèstic, revaloritzant el treball de cures i garantint que l’increment econòmic suposi, també per a les dones, la possibilitat de destinar més temps al seu desenvolupament personal individual i col·lectiu³⁷. Cosifiquen aquesta participació que demana Sarah les demandes del col·lectiu Baladre que proposa la Renta bàsica de les Iguales (RBI’s) i, entre d’altres idees, planteja que es destini una part dels diners a un fons gestionat col·lectivament³⁸.

En conclusió doncs, veiem un ampli debat obert entre les feministes que convida a la participació de tot(e)s, ja que consideren que sense una perspectiva interseccional i/o de les desigualtats de gènere l’aplicació de la RBU no servirà per a trencar les estructures patriarcal³⁹. Així doncs, que la societat del futur sigui més igualitària (i, per tant, més feminista) dependrà, com diu Núria Alabao (Alabao, 2019) de diverses lluites que encara s’han de tirar endavant i que no són substituïbles per cap drecera en forma de mesura institucional.

MÉS PERSPECTIVES

Las consecuencias de pasar por alto las diferencias entre individuos pueden llegar a ser muy poco igualitarias, al no tener en cuenta el hecho de que el considerar a todos por igual puede resultar en que se dé un trato desigual a aquellos que se encuentran en una posición desfavorable.

Amartya Sen

Ja que és impossible explicar exhaustivament en un treball d’aquestes dimensions les opinions dels diferents col·lectius identitaris sobre la RBU i els seus possibles efectes, em proposo aquí mencionar-ne breument només algunes. No obstant això, reconèixer que la

³⁷ Crit aquest, al que també se suma el Relator especial sobre l’extrema pobresa de les Nacions Unides i l’OIT. / Vid. UN Human Rights Council. (2017). Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights (A/HRC/35/26)., i Ortiz, I., Behrendt, C., Acuña-Ulate, A., i Anh Nguyen, Q. (2018) Universal Basic Income proposals in light of ILO standards: Key issues and global costing (Extension of Social Security, Working Paper 62).

³⁸ Renta Básica de las iguales (RBis). (2012). Definición de la Renta Básica de las iguales. BALADRE.

³⁹ Marcos, J. (2018). Allí donde se cruzan la renta básica y los feminismos. Pikara Magazine.

perspectiva de la interseccionalitat imposaria considerar les mirades de tots els col·lectius afectats pels diferents sistemes d'opressió en interacció. La majoria, consideren una millora la configuració com a dret subjectiu individual de la RBU (sobretot perquè evita l'estigmatització dels ajuts condicionats actuals), reconeixen les possibilitats que la suficiència econòmica tindria per a reduir l'exclusió social.

En el cas concret de les persones amb discapacitat o diversitat funcional denuncien que el sistema de seguretat social actual les força a entrar en una lògica del mercat de treball, creant classificacions i discriminant així segons el grau de capacitat laboral de cada persona. Així, moltes ajudes es condicionen a la prestació d'una activitat laboral que és vista com a barrera per a la plena ciutadania per a aquelles persones que no les poden realitzar. Alerten que aquest sistema aboca a moltes persones d'aquest col·lectiu a la marginalització social i la pobresa, i que no serveix per a revertir les discriminacions que pateixen derivades del sistema vigent del "workfare". La seguretat econòmica que suposaria la RBU i la seva universalitat, és vista per a moltes com a una solució possible a alguns dels seus problemes i una via d'accés a l'assoliment d'un estàndard de vida digna⁴⁰.

Pel que fa al racisme, un estudi que analitza la situació als Estats Units⁴¹ argumenta que l'aplicació d'una RBU suposaria un pas endavant en la lluita per a aconseguir la igualtat d'oportunitats i la reconciliació de les diferents comunitats. Denuncien l'augment dels nivells de desigualtat econòmica que hi ha entre població blanca i població racialitzada a Amèrica i n'assenyalen les polítiques d'empresonament massiu i criminalització de la pobresa desenvolupades des de fa dècades als Estats Units com a causants. Critiquen l'individualisme tòxic d'una narrativa americana segons la qual cadascú ha de llaurar-se el propi futur i denuncien la impossibilitat d'aconseguir una vida digna sense la igualtat d'oportunitats.

En l'àmbit de les minories, s'argumenta que la RBU ajudaria a la implementació de les disposicions legals internacionals sobre protecció d'aquestes poblacions que estableixen que el fet de pertànyer (o no) a una minoria és una decisió lliure que no hauria de suposar diferències de tracte injustificades per part de l'Estat. Afirmen, que l'actual exclusió i discriminació que pateixen en àmbits com ara l'educació, l'accés al mercat laboral i la participació política (entre d'altres) condicionen la llibertat de les persones per decidir formar part d'una minoria i consideren la RBU com un pas endavant en la solució. Perceben les actuacions de l'actual estat del benestar com a controladores i intrusives i, donada la seva història d'opressió i persecució, pensen que la RBU seria una millor manera de garantir la seva protecció per part dels executius. Creuen que la mesura suposaria un empoderament individual i col·lectiu de les minories, augmentaria l'autoestima i imatge que les comunitats tenen sobre si mateixes, i els-hi permetria desenvolupar-se més lliurement (per exemple, creant escoles pròpies o autoocupació). La seguretat econòmica els donaria poder per a

⁴⁰ Mays, J.M. (2014). Countering disablism: ant alternative universal income support system based on egalitarianism. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 18 (2), pp. 106-117

⁴¹ Bhattacharya, J. (2019). Exploring guaranteed income through a racial and gender justice lens

decidir lliurement sobre la pròpia vida i permetria augmentar el temps disponible per a dedicar al col·lectiu⁴².

Ja per últim, fer referència a l'impacte que la implementació d'una RBU podria tenir en tres col·lectius, les veus dels quals encara no s'escolten amb força en el debat sobre la mesura: les persones expresidiàries, les menors, i les immigrades. En el cas de les persones que surten de la presó caldria preguntar-se pels efectes que la mesura podria tenir en termes de la seva inserció social i laboral. En el cas dels menors, hi ha discrepàncies acadèmiques sobre si aquests haurien de rebre o no la RBU i, en cas positiu, sobre la quantia i forma de distribució d'aquests diners. Pel que fa a les persones immigrades, el debat està en els requisits de ciutadania i mínims de residència que es podrien imposar com a única condició a l'accés a la RBU. La possible afectació per a treballadors en situació d'irregularitat i el potencial efecte crida són el que més preocupen, així com l'allau d'expulsions i inseguretat que podria generar⁴³. Els diferents models i opinions existents, que el que posen sobretot de manifest és la necessitat que es realitzi un debat en profunditat amb la participació dels col·lectius, que avaluï les implicacions pràctiques i en termes de drets d'una eventual implementació⁴⁴.

MARC DELS DRETS HUMANS

"La pobreza es por ella misma una violación de numerosos derechos humanos básicos."

Mary Robinson, alta comisionada de la ONU

Hacer verdadera la democracia, tomar en serio los derechos fundamentales humanos tal como vienen solemnemente proclamados en nuestras constituciones y en las declaraciones internacionales, quiere decir hoy poner fin a ese gran apartheid que excluye de su disfrute a las cuatro quintas partes del género humano.

Luigi Ferrajoli

Fins aquí, hem vist la història i evolució d'una proposta tan antiga com és la de la RBU, així com les esperances i pors que suscita en diferents grups vulnerabilitzats. Ara, ens disposem a investigar quina cabuda té aquesta proposta en el marc actual de Drets Humans i quins avantatges i perills hi veuen els experts.

INTRODUCCIÓ

El sistema internacional de drets humans actual es configura per un conjunt de tractats internacionals (de caràcter mundial i regional) que complementen i interaccionen amb les

⁴² En l'experiment del *Permanent Fund* d'Alaska s'han detectat efectes positius de la mesura en els grups rurals indígenes. / Coote, A. (2019). Universal basic income doesn't work. Let's boost the public realm instead.

⁴³ UN Human Rights Council. (2017). Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights (A/HRC/35/26)

⁴⁴ En quant les conseqüències que la RBU tindria en relació amb el sistema d'opressió basat en la classe social (classisme) no les explico en aquest apartat, ja que es poden extreure del conjunt del treball i són evidents donada la finalitat amb què neix la RBU de posar fi a la pobresa i millorar la distribució de la riquesa.

constitucions nacionals dels diferents Estats del planeta i els seus sistemes de justícia. En el marc mundial, hi trobem el sistema de les Nacions Unides que es regeix per la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948 i les diferents Convencions específiques que l'han anat desenvolupant⁴⁵. En l'àmbit regional hi trobem diferents sistemes de protecció que, mitjançant variats instruments i òrgans (siguin Comites, Tribunals, o altres) ajuden, tant en l'àmbit executiu com consultiu i legislatiu, a desenvolupar i fer efectiu el compliment dels Drets Humans. En el marc català, el sistema regional europeu que ens aplica es complementa amb la protecció de la Unió Europea dels Drets Humans (regida per la Carta dels Drets Fonamentals de la UE 2000) i amb la nostra Constitució, Estatut d'Autonomia i el sistema judicial nacional. També hi ha altres òrgans tant nacionals com internacionals que treballen per fer avançar els Drets Humans (tan en el seu reconeixement i definició, com en el seu respecte i implementació) ja sigui amb mecanismes de *soft law* com amb d'altres (com per exemple l'Organització Internacional del Treball o els Defensors del poble nacionals, regionals o internacionals). És sota aquest complex sistema en permanent construcció i revisió, que ara s'intenta analitzar la RBU com a proposta que el podria fer avançar o trontollar segons qui ho miri.

La majoria de la literatura que he trobat sobre aquesta matèria mostra una posició favorable de la comunitat de drets humans a la implementació de la RBU, si bé alerten de la necessitat de dissenyar correctament la mesura per tal que aquesta serveixi a la consecució de més justícia social i no tingui l'efecte contrari. Com ja he comentat abans⁴⁶, la crisi econòmica de 2008 és el moment en què es fa pública la creixent distància que el sistema capitalista d'acumulació produeix entre la part més rica de la població i la classe mitjana i pobre⁴⁷. Un model de producció que s'ha anat globalitzant i que es demostra incapaç distribuir els guanys d'uns avenços tecnològics que han permès acabar amb el paradigma de l'escassetat de recursos d'èpoques anteriors. En aquest context, expert(e)s internacionals detecten la creixent **inseguretat econòmica** com una de les amenaces més importants per a l'efectiu compliment dels drets humans en les societats actuals. Com admet el Reporter de les Nacions Unides sobre l'extrema pobresa, en el seu informe de 2017⁴⁸, el sistema actual de drets humans tal com està no respon a aquesta nova problemàtica, i mentre això no se soluciona augmenten la desigualtat i l'extrema pobresa, posant en perill el sistema democràtic de governança. Així doncs, es veu necessària una adaptació i un desenvolupament d'aquests per a poder garantir la protecció de drets essencials com ara el dret a la vida (art. 3 DUDH), a la dignitat (art. 1 DUDH) i a un nivell de vida adequat (art. 25 DUDH). El debat actualment, està en si la RBU pot ser aquesta innovació tan necessària i de quina manera.

⁴⁵ Com ara la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra les dones (CEDAW) o la Convenció Internacional sobre els drets de les persones amb discapacitat (CRPD).

⁴⁶ Vid. apartat "*Història a Catalunya i Espanya*" (pp.10).

⁴⁷ Timm, V. (2012) Unconditional basic Income - A call for a human right? Congress Paper BIEN, Munich 2012.

⁴⁸ UN Human Rights Council. (2017). Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights (A/HRC/35/26).

LA IDEA

El conegut teòric dels drets humans John Rawls, en el seu llibre “Theory of Justice” parlava al 1971 d’un “vel de la ignorància” que permetria la creació d’un ordre polític just. La idea consistia en imaginar un estat de naturalesa, una situació prèvia a la creació de la societat, on els éssers humans no sabessin quin seria el seu lloc (classe, raça, estatus social, sexe, feina,...) a la societat del futur. El filòsof defensava que aquesta ignorància era l’única manera de garantir l’establiment d’uns principis i lleis socials justes i vàlides per a tothom, que donessin lloc a un ordre polític i social just. Així doncs, tenia una noció de justícia basada en l’equitat, entenent aquesta com la igual possibilitat de tothom de poder prosperar. De la seva teoria contractualista, podem extreure’n dos principis importants per a la consecució de la justícia: el de la llibertat i el de la diferència. El primer es refereix a la necessitat que el contracte social assegurui que tothom pot gaudir de la màxima llibertat possible sense infringir la llibertat dels altres⁴⁹. El segon, busca garantir que tothom tingui les mateixes oportunitats. Les promeses de més llibertat i menys desigualtat que auguren els proponents de la RBU fan pensar a defensores dels drets humans com Valerie Timm, que aquesta podria ser el més que mai necessari “vel de la ignorància” del segle XXI⁵⁰.

L’anteriorment citada autora, denuncia el buit existent en un món globalitzat en el qual existeix un mercat internacional mundial però no un mecanisme global efectiu de redistribució o governança. El sistema de drets humans, segons ella, està cridat a constituir aquest ordre mundial i es pregunta si la RBU configurada com a dret humà podria ser aquest mecanisme global de redistribució. Això no obstant, autores com la sociòloga alemana Sacha Liebermanns rebutgen la idea d’un dret humà a la RBU com a solució al·legant que no hi ha un govern global potent que el pugui establir. Critica la feblesa del sistema actual de drets humans i remarca els seus problemes d’execució, la qual actualment depèn en gran mesura de l’acció dels Estats⁵¹. Apunta que aquests tenen interessos i nivells de benestar diferents i que això dificultaria la consecució d’un consens per a l’establiment de la RBU com a dret universal⁵². Però la idea d’un mínim econòmic que garanteixi l’existència a tothom és imprescindible, considera Valerie, en les societats contemporànies altament immerses en el sistema monetari, on sense diners no pots participar. L’efectiva implementació de gran part dels drets humans reconeguts depèn actualment de la capacitat econòmica. Per tant, veu clau la garantia d’una RBU per a l’exercici tant dels drets econòmics i socials com civils i polítics. I no només creu necessària la seva configuració com a dret humà per la vital importància que té la seguretat econòmica en la vida i desenvolupament de les persones, sinó que considera la

⁴⁹ TEXAS Mc Combs. (2017). Velo de ignorancia. Ethics unwrapped. TEXAS Mc Combs. (2017). Velo de ignorancia. Ethics unwrapped. <https://ethicsunwrapped.utexas.edu/glossary/veil-of-ignorance?lang=es>

⁵⁰ *Idem. supra.* 48.

⁵¹ Actualment afeblits i sotmesos als dissenys del poder econòmic de les grans corporacions multinacionals.

⁵² *Idem. supra.* 48.

seva aplicació un imperatiu moral en la situació de millora tecnològica, globalització i producció massiva actual⁵³.

En aquesta mateixa línia, Patricia Schulz, entén la RBU com **l'evolució lògica** dels sistemes previs de protecció social. La qüestió és si ho serà també dels drets humans. L'autora té el convenciment que la RBU permetria generar un sistema més respectuós amb els drets i les llibertats, garantint (com diu Sarah Babiker) no només el dret a guanyar-se la vida, sinó el dret a la vida mateixa. Un enquadrament des dels drets humans té, a més, els avantatges d'abastar a més gent (que amb l'enfocament nacional o regional), així com d'ajudar a superar les barreres culturals que s'oposen a l'adquisició de diners rebuts "sense haver generat cap guany"⁵⁴. Doncs aquesta proposta va més enllà de l'economia i toca al cor dels valors culturals de les societats actuals que tenen una determinada "ètica del treball". A diferència d'aquesta ètica actual del treball, que lliga el valor humà al salari o la contribució productiva social, els drets humans es regeixen per una altra filosofia molt més pròxima a les idees de la RBU.

El paradigma del treball, que valora les persones a través de la contribució laboral, no s'adequa al moment actual de globalització i divisió mundial de la producció. No sabem, avui en dia, ni podem saber, quina contribució exacte aporta cada persona a la cadena de valor perquè la cadena s'ha fet tan llarga que és impossible de traçar. A més, encara que fos diferent, seria igualment impossible de calcular doncs els éssers humans depenem els uns dels altres i són necessaris tant els qui produeixen com els qui consumeixen o fan d'altres coses. El paràmetre del treball no serveix com a únic mecanisme per determinar el valor (monetari) de cada persona. Aquesta ètica del treball no és exacta ni justa. Davant aquesta constatació, l'ètica dels drets humans aporta una alternativa: el valor de la persona en si mateixa. La pregunta és si la RBU contribueix o no a la implementació d'aquesta alternativa.

Thomas Paine (anteriorment citat com a precursor de la idea de la RBU⁵⁵) entén que no pots dir que una persona ha fet això o allò altre, perquè tota la gent depèn l'una de l'altre⁵⁶. Afirmar que una societat no pot ser democràtica si no hi ha redistribució de la renda⁵⁷, que entén produïm en conjunt. Una visió aquesta, en contra de la "meritocràcia" i a favor d'una concepció més pròxima a la dels drets humans de la justícia. Uns drets que no valoren a la gent per la seva contribució econòmica a la societat via salari laboral, sinó que reconeixen la seva existència, en si mateixa, com a valuosa⁵⁸. Veiem doncs que els postulats amb què es presenta la RBU de redistribució a cada ciutadà, independentment de la seva contribució laboral, semblen pròxims als valors que regeixen el sistema global de drets humans que als de

⁵³ *Idem. supra.* 48.

⁵⁴ May, A. (2017). Basic income: a human rights approach. New Thinking For the British Economy, openDemocracy UK.

⁵⁵ *Vid. supra. pp.* 6.

⁵⁶ *Idem. supra.* 48.

⁵⁷ Montagut, E. (2020). Renta mínima garantizada y pensiones en Thomas Paine. Nuevatribuna.es

⁵⁸ *Idem. supra.* 55.

l'ètica capitalista del treball. Una proximitat ideològica (o de valors, si es vol) que convida a preguntar-se per la naturalesa de dret humà que podria tenir la RBU.

EFFECTES

Defensors i defensores de drets humans no conceben un eventual dret a la RBU com la solució a tots els problemes. Més aviat veuen aquesta com una possible mesura de millora, els efectes de la qual dependran de si la seva implementació s'acompanya d'una política social coherent i redistributiva del treball. En cap cas, pensen que aquesta podria utilitzar-se com a substitutiu de l'actual sistema de serveis socials, ans al contrari, pensen que encara que l'ajut econòmic arribés el sistema de seguretat social s'hauria de reforçar per tal que fos veritablement universal i accessible per a tothom. Algunes veus alerten inclús del possible efecte advers que podria suposar la implementació de la RBU si es fes a canvi del desmantellament del sistema de seguretat social dels Estats de benestar, doncs això provocaria un augment de la pobresa i la desigualtat.⁵⁹

Entre les incògnites que obre l'escenari d'un món amb RBU, hi ha també el dels possibles canvis en el comportament humà que es podrien produir, degut a l'augment de temps disponible i llibertat que hi hauria. Moltes persones veuen un perill d'increment de l'ociositat i per això animen a que la mesura es prengui progressivament i amb la corresponent campanya educativa. Sostenen igualment que en la nova societat també seria necessari mantenir les institucions actuals reguladores del mercat laboral, ja que assegurin el treball decent per a tots els treballadors. Quant al sistema de finançament aquest hauria de ser sostenible en el temps i equitatiu (que els més rics paguin més), ja que sinó tornariem a estar en un escenari perpetuador de desigualtats.

És de rellevància també per a moltes autores que es creï un consens social ampli abans de la implementació, doncs només l'existència d'un debat integrador previ generaria les condicions per fer en positiu el canvi sistèmic que suposa. En aquest diàleg, seria especialment important que hi participessin aquelles veus dels col·lectius més afectats per a la desigualtat, cridant el Reporter de la ONU específicament a les dones a formar-ne part⁶⁰. Això ajudaria a l'establiment d'una quantitat justa del subsidi, que hauria de ser adequada (és a dir, conferir capacitat adquisitiva real⁶¹) i sensible a les diferents necessitats dels diversos grups socials⁶². L'objectiu és garantir el més alt nivell de protecció per a la majoria de gent possible, una meta, que s'assimila com ja hem comentat a la de la cultura dels Drets Humans que té per

⁵⁹ Ortiz, I., Behrendt, C., Acuña-Ulate, A., i Anh Nguyen, Q. (2018) Universal Basic Income proposals in light of ILO standards: Key issues and global costing (Extension of Social Security, Working Paper 62).

⁶⁰ *Idem. supra.* 50

⁶¹ Per exemple, indexant-la a algun indicador que tingui en compte la inflació. *Vid. supra.* pp. 60.

⁶² Així doncs, assenyala la ILO que s'hauria d'adequar a les lleis antidiscriminació i oferir una protecció adequada a les necessitats especials dels diferents col·lectius socials (persones amb discapacitat, minories,...).

finalitat garantir que el màxim nombre de persones possible assoleixi el màxim grau possible de lliure desenvolupament de la seva personalitat⁶³.

Perquè la RBU sigui realment efectiva la OIT assenyala també la necessitat que la implementació d'aquesta estigui en la línia de les seves Recomanacions i Convenis, és a dir, que asseguri el compliment dels seus estàndards. Un requisit, que les propostes neoliberals d'implementació de la RBU (d'intercanvi d'aquesta pel sistema de seguretat social) no compleixen, segons consideren. A més, per evitar possibles abusos de l'administració o clientelismes apunten com a necessària la instauració de garanties processals com ara el dret al recurs i altres mecanismes de queixa o "accountability"⁶⁴.

Com a avantatges, moltes de les veus accepten les promeses dels promotors de la RBU de disminució de la dependència, eliminació de l'estigma, simplificació de l'aparell burocràtic, augment de la solidaritat i la democràcia, i evitació de les anomenades "*trampes de la pobresa*". Però es puntualitza que per a l'efectiu compliment d'aquestes fites caldrà que la renda sigui també accessible per a persones sense ciutadania (o en situació de residència irregular) i es provi empíricament abans, per a poder demostrar la seva viabilitat financera i efectes. Doncs els assajos o experiment que s'han fet fins ara han estat molt variats i poc concloents⁶⁵.

La progressivitat en la introducció de la mesura es considera clau, ja que aquesta suposa un canvi social i cultural molt gran que afecta directament a la concepció de la vida i el dret al treball. Un dret aquest que en el General comment N° 18 (2005) el Comitè dels drets econòmics, socials i culturals admet s'ha vist malmès per les polítiques de flexibilitat del mercat de treball que s'han implantat en les últimes dècades sense equilibrar-les amb una suficient protecció social per als i les treballadores⁶⁶. Una protecció laboral que els estàndards desenvolupats per la ILO no han pogut garantir i que ara veuen la possibilitat de veure's reforçats, si més no, en forma de mínims, mitjançant la RBU⁶⁷.

En definitiva, la RBU es veu com un mecanisme (no l'únic) de garantir gran part dels Drets Humans (tant econòmics, socials i culturals, com civils i polítics) adoptats per part dels Estats. I no només això, sinó que moltes persones expertes afirmen que el possible impacte en els drets civils i polítics (derivat d'un augment del temps disponible per a la participació ciutadana) podria resultar en un enfortiment de la democràcia. La RBU seria pels Estats una manera d'implementar les normes dels drets humans que majoritàriament han ratificat, però

⁶³ Comentari extret del 38è Curs de l'ICDH de Drets Humans, d'Ignasi Campoy.

⁶⁴ Veure la Recomanació n° 202 i Convenció n° 10 de la OIT, com a estàndards de seguretat social.

⁶⁵ Coote, A. (2019). Universal basic income doesn't work. Let's boost the public realm instead. *The Guardian*.

⁶⁶ López, J., de le Court, A., i Canalda, S. (2014). Breaking the Equilibrium between Flexibility and Security: Flexiprecarity as the Spanish Version of the Model. *European Labour Law Journal*, 5(1), 18–42.

⁶⁷ Així doncs no es tracta d'una suplantació del sistema de seguretat social, sinó d'un "terra" o mínim social garantit en forma monetària a tota la ciutadania que s'ha de complementar amb un millor i més universal sistema de serveis socials. Tal com diu la *Recomendación sobre los pisos de protección social*, N° 202 2(2012) de l'OIT.

que sovint ignoren. Una manera de complir les seves obligacions internacionals i de canviar el modus operandi actual on l'únic (o si més no principal) paràmetre d'accés als drets econòmics i socials (però segurament també civils i polítics) és el treball remunerat⁶⁸.

UN MOMENT DE CANVI: DRETS EMERGENTS, DRET AL TREBALL I PAPER DE LES CIUTATS

"Los derechos no son algo que exista ya en la naturaleza y que nosotros nos limitemos a descubrir, como los cromosomas o los continentes. Los derechos los creamos nosotros mediante nuestras convenciones. Por tanto la pregunta relevante no es "¿qué derechos tiene tal criatura?", sino "¿qué derechos queremos que tenga?"

Jesús Mosterin (profesor del CSIC)

Com ja hem assenyalat al primer apartat d'aquest treball estem en un moment de ràpid canvi social; i el Dret (tant nacional com internacional) és conegut per ser un sistema amb una lenta velocitat d'adaptació. No obstant això, m'agradaria apuntar aquí alguns dels esforços d'adaptació que veig que està fent el sistema dels drets humans per adequar-se a les noves necessitats de justícia.

1. Drets emergents

Des que es va crear el sistema de drets humans a mitjans del segle XX (en resposta a la Segona Guerra Mundial) el món i la societat internacional han canviat. La diversitat d'instruments de Drets Humans existents (fruit del desenvolupament que s'ha anat produint al llarg del temps d'aquest sistema) i l'aparició de nous reptes (alguns derivats de la globalització, com ara el terrorisme), han creat la necessitat de compilar novament i actualitzar la normativa existent. Varies entitats de drets humans de totes les parts del món, van detectar aquesta necessitat i així van iniciar un procés de debat que va culminar el 2007 amb l'adopció de la Carta dels Drets Humans Emergents (CDHE) de Monterrey. Aquesta, recull drets que s'han anat reconeixent al llarg dels anys però que no han estat suficientment institucionalitzats (drets submergits) i drets nous (sorgits de la transformació social), agrupant-los en un instrument que busca actualitzar, que no substituir, els drets humans pel segle XXI.

Davant l'actual debilitament de la posició dels Estats en el sistema de drets humans, la CDHE es construeix amb una lògica participativa que intenta superar l'estatalisme donant també cabuda a demandes dels moviments socials. Així, s'estructura sobre la base d'uns principis i valors⁶⁹ desenvolupats en sis títols de drets que reflecteixen les sis característiques que haurien de complir els sistemes democràtics: igualitaris, plurals, paritaris, participatius, solidaris i garantistes. Aquesta norma rebutja qualsevol jerarquització dels drets humans que recull i fuig de les antigues divisions generacionals entre Drets que han donat lloc a prioritzacions i problemes d'exigibilitat. A més, quant a aquesta última (l'exigibilitat),

⁶⁸ Babiker, S. (2018). Contra la pobreza y la desigualdad: feminismo y renta básica. El Salto Diario.

⁶⁹ Valors com els de dignitat, igualtat, convivència, pau i llibertat; i principis com els de coherència, no discriminació, solidaritat, participació i exigibilitat.

reivindica la garantia i promoció del compliment dels drets humans en tots els nivells de la societat (internacional, nacional, regional i local) com a única via per aconseguir la seva efectivitat.

Entre la cinquantena de drets que hi figuren, emergeixen amb renovada força drets insuficientment reconeguts com ara el dret a la seguretat vital (art. 1.1 CDHE), al medi ambient (art. 3 CDHE) i a la pau (art. 2 CDHE); i n'estableix de nous com ara el dret a la mort digna (art. 1.1 CDHE) i el dret a la renda bàsica de ciutadania (art. 1.3 CDHE). Aquest últim, molt relacionat amb el dret submergit d'erradicació de la fam i la pobresa extrema (art. 9.2 CDHE) es recull en el primer Títol sobre la democràcia igualitària, com a desenvolupament del dret a l'existència en condicions de dignitat (art. 1 CDHE). I el defineix com un dret “*que assegura a tota persona, amb independència de la seva edat, sexe, orientació sexual, estat civil o condició laboral, el dret a viure en condicions materials de dignitat. Amb aquest fi, es reconeix el dret a un ingrés monetari periòdic incondicional sufragat amb reformes fiscals i amb càrrec als pressupostos de l'estat, com a dret de ciutadania, a cada membre resident de la societat, independentment de les seves altres fonts de renda, que sigui adequat per permetre-li cobrir les seves necessitats bàsiques*”. La contextualització d'aquest dret en un instrument com la CDHE implica que aquest es considera un dret necessari en el camí cap a la globalització de la solidaritat i l'enfortiment de les democràcies que marquen aquests nous drets humans⁷⁰.

2. El treball

La RBU és una proposta que qüestiona els elements més essencials de la noció legal, filosòfica, moral, política i social actual de *treball*, un concepte, que ha anat evolucionat al llarg del temps i que ara sembla necessitar una reformulació.

La noció *legal* de “treball”, la trobem reflectida en l'article 23 de la DUDH que configura aquest com un dret que forma part de la llibertat de la persona i que, per tant, té com a nucli essencial la “lliure elecció”. Aquesta naturalesa del treball, com a expressió de la llibertat, critiquen molts defensors de la RBU que només podrà ser assolida si primer les persones tenen econòmicament garantida la seva subsistència. Doncs sense seguretat vital, no hi pot haver decisió lliure. Una perspectiva que, com dèiem, transforma la noció de treball concretant els requisits que s'han de donar perquè aquest compleixi amb la seva naturalesa d'expressió de la llibertat personal⁷¹.

Per veure l'evolució *política* i *social* del terme, cal remuntar-nos a l'antiga Grècia on els conceptes de feina (*labor*) i treball (*work*) estaven clarament separats. La “feina” eren

⁷⁰ Pareja, E. i Guillén, A. (2007). La Carta de Derechos Humanos Emergentes: una respuesta de la sociedad civil a los retos del siglo XXI. Ponencia del VII Simposio de la Renta Básica, Barcelona 2007.

⁷¹ La CEDH, seguint aquesta línia, actualitza el dret al treball recollint-lo en l'article 1.4 (just a continuació del dret a la renda bàsica) de la següent manera: “*el dret al treball, en qualsevol de les seves formes, remunerades o no, que empara el dret a exercir una activitat digna i garant de la qualitat de vida. Tota persona té dret als fruits de la seva activitat i a la propietat intel·lectual, dins del respecte als interessos generals de la comunitat*”.

aquelles activitats laborioses que feien esclaus i dones, mentre que el “treball” (o *praxis*) era aquella activitat centrada en la participació política que es reservava als ciutadans. Una distinció, que es va anar perdent fins a esborrar-se per complet en la societat industrial on es van barrejar els conceptes de feina, activitat, treball i ocupació esdevenint sinònims. En l'actualitat, tota distinció ha quedat en l'oblit fruit de la productivització capitalista que ha fet fins i tot difícil distingir el treball i la feina de l'esbarjo (*leisure*) i l'oci (*play*)⁷².

La societat contemporània, basada en la utopia capitalista de creixement constant, ha transformat el treball en un mecanisme de control que lliga a les persones a llocs de feina improductius, que es generen per no trencar la roda de producció i consum massius que alimenten un creixement insostenible i antiecològic. Es promet a les persones que la seva feina serà determinant per a la seva identitat i felicitat, que els permetrà desenvolupar-se lliurement i que els hi donarà un cert estatus social, però no és així. La realitat és que no totes les feines es valoren igual i, per tant, no totes donen un bon estatus social; que la majoria de la gent no tria lliurement la seva ocupació, i que moltes viuen aquesta únicament com a mecanisme de subsistència. Això, genera una immensa frustració d'expectatives i sensació de fracàs en moltes persones en veure que l'única part de la promesa que es compleix és que realment la teva ocupació determina la teva participació i estatus social, però que aquest és desigual.

En una societat terciària com la nostra (amb la majoria de feines estan al sector serveis) i on la tecnologia ha permès reduir el temps de treball, ja no té sentit que la demanda a l'Estat sigui de plena ocupació. Això és una demanda paternalista i quasidictatorial que igualment no serviria per a maximitzar la llibertat doncs obligaria la gent a acceptar la feina planificada per a l'Estat de manera quasiobligatòria per a ells. El que necessitem és parar aquesta roda d'ocupació - producció - consum sense sentit promoguda pel fetitxe capitalista de creixement infinit que ens porta a gastar el poc temps lliure que ens queda en comprar coses que no necessitem. Un funcionament social, que fa perillar l'equilibri ecològic del planeta així com la mateixa democràcia, doncs redueix el temps que podem dedicar a l'antiga *praxis*⁷³ (a la participació política).

La RBU neix com un mecanisme que si bé no permet per si sol realitzar el dret al treball com a llibertat, fa materialment més possible el nostre desenvolupament lliure. Una proposta que permetria frenar el creixement insaciable de la producció i que possibilitaria a la gent construir la seva identitat i autoestima amb temps dedicat a altres activitats. Al final, suposa un moviment cap a un *slow-grow* i *slow-time*⁷⁴ ecològic que enforteixi la democràcia a través d'una major participació política, tornant el control i el temps a les persones. Unes persones

⁷² Faig referència als termes originals en anglès a risc de no ser prou precisa en la traducció. / *Vid.* Standing, G. (2013). Why a Basic Income is Necessary for a Right to Work. *Basic Income Studies*, 7 (2), pp. 19-40.

⁷³ Standing, G. (2013). Why a Basic Income is Necessary for a Right to Work. *Basic Income Studies*, 7 (2), pp. 19-40..

⁷⁴ *Idem. supra.* 75.

que més alliberades de la seva dependència del mercat (tant ocupacional com consumista) puguin pensar en el llarg termini i dedicar-se a aquelles activitats que maximitzin el seu benestar i els permetin realitzar les seves capacitats. En resum, suposa remodelar la cultura del treball dels segles XIX i XX que configura aquest com a dret i com a obligació, creant una interpretació adaptada al s. XXI més enfocada a la llibertat i la democràcia, i que tracti totes les activitats tan igualitàriament com sigui possible.

Sobre la transformació del concepte a nivell *filosoficomoral* no en puc parlar extensament aquí, així que senzillament apuntaré les idees de Raventós⁷⁵ que afirma que en les nostres societats ja tenim gent que viu sense treballar: els rics que viuen de rendes. La qual cosa, fa descartar la idea que sigui socialment amoral no treballar i ens porta a dubtar sobre si aquesta amoralitat o vagariositat⁷⁶ és només albirat com a perill quan es detecta en persones de classe baixa (que haurien d'estar produint pel sistema). La de l'ociositat, és una crítica molt recurrent a la mesura, però sembla no contemplar el possible canvi en el concepte de "treball" i de "lleure" (o oci) que suposaria una bona política d'implementació de la RBU. Doncs amb aquesta, es posarien en valor moltes activitats actualment considerades "ocioses" (com ara el voluntariat) o senzillament diferents de l'estricta concepte de feina (com ara el treball de la cura i la llar), que es rebutgen com a ocupació vàlida o econòmicament valuosa⁷⁷. Deslligar els diners del treball, suposa obrir altra vegada el debat sobre què és "valuós" de fer amb el teu temps, i què és més acceptat socialment. I perquè activitats no productives haurien de ser ocioses? I perquè l'oci no és una forma digna i amb sentit de gastar el temps? La RBU trenca concepcions molt arrelades a la nostra cultura i fa trontollar els nostres valors morals com a societat. Actualment el mercat dicta quin és el temps valuós (econòmicament) a través del salari, la RBU, en canvi, retorna aquesta decisió (o llibertat) a la persona i així ens fa replantejar el què considerem "perillós" o "inmoral" de fer.

3. Les ciutats

Les ciutats en l'actualitat estan vivint un moviment d'empoderament, també des de la perspectiva dels drets humans. Són el lloc on viu la majoria de la població, on hi ha diversitat i desigualtat, on surten i es detecten els problemes socials i on s'experimenta amb polítiques públiques que serveixen de solució⁷⁸. Elles estan més a prop de la ciutadania, i això les col·loca en una posició privilegiada per a la implementació dia a dia dels drets humans, al compliment dels quals també estan obligades en virtut dels tractats. El creixement de la seva autonomia, es deu al debilitament dels Estats que ha tingut lloc al s. XXI (també en l'àmbit dels drets humans) i que ha propulsat l'auge d'actors no-estatsals (com ara corporacions multinacionals, ONGs, o megaciutats) que cada vegada juguen un paper més rellevant tant a nivell local com internacional. Tot i això, aquests encara estan lluny de desenvolupar tot el seu potencial tant local com internacional en matèria de drets humans. Encara que algunes ciutats (com per exemple San Francisco amb la seva Carta) ja hagin començat a adoptar

⁷⁵ *Idem, supra* 15.

⁷⁶ És a dir, de que les persones dediquin massa temps a l'ociositat.

⁷⁷ *Idem, supra* 15.

⁷⁸ Coll, J.M. (2017). *Wise Cities & the Universal Basic Income: Facing the Challenges of Inequality, the 4th Industrial Revolution and the New Socioeconomic Paradigm*. Barcelona Centre For International Affairs (CIDOB).

instruments propis de drets humans, institucions pròpies de protecció (com ara el Human Rights Council de Gratz) i s'hagin organitzat a escala internacional (creant xarxes interciutats)⁷⁹, el grau de desenvolupament actual en aquest àmbit és desigual (diferent a cada ciutat) i per això, cal fomentar-lo.

Un dels instruments més importants per al context català que ha sorgit en els últims anys fruit d'aquest moviment és la Carta Europea de Salvaguarda de Drets Humans a la Ciutat que neix de la 1ª Conferència Europea de Ciutats pels Drets Humans celebrada a Barcelona el 1998. Aquesta Carta en el seu preàmbul constata com, malgrat tots els desenvolupaments que s'han produït, els drets humans encara no són "efectius" i s'erigeix com a mecanisme d'impuls. Reconeix l'especial posició que les ciutats tenen per a implementar-los i, des de la subsidiarietat que les emmarca, en aquest text algunes ciutats s'obliguen a explotar el seu potencial adoptant una política local més coherent amb els drets humans (en resposta a les mancances dels Estats i conseqüent situació de desprotecció ciutadana)⁸⁰.

Tot i que cap dels textos mencionats reconeix un dret de ciutat a la RBU, aquesta transformació del rol de les ciutats en el desenvolupament dels Drets Humans, fa pensar sobre el paper que aquestes podrien jugar en una eventual implementació de la RBU. El seu tarannà més obert als experiments i les seves condicions d'agrupació poblacional podrien fer d'aquestes un bon promotor de la demanda i un bon espai per a provatures.

CONCLUSIONS

"Cada nueva idea pasa por tres fases. Primera: es una locura, no me haga perder el tiempo. Segunda: es posible, pero no vale la pena. Tercera: ¡ya dije desde el principio que era una buena idea!"

Arthur C. Clarke

Com hem pogut veure el debat sobre la RBU ha estat un tema que s'ha anat obrint cíclicament al llarg de la història i que ressorgeix en l'actualitat del coronavirus, com a resposta a la vulnerabilitat descoberta per la pandèmia⁸¹. Com diu Raventós es tracta d'una "mesura" de política econòmica, no de "tota" una política econòmica (Arcarons, *et. alt.*, 2018). Un mecanisme que hauria de complementar l'actualment malmès sistema de serveis socials universal per a acabar realment amb la desigualtat i la pobresa. Compta amb defensors i detractors de totes les ideologies de l'espectre polític, que divergeixen però, respecte al

⁷⁹ Amnesty International Netherlands. (2014). The Future of Human Rights in an Urban World. Exploring Opportunities, Threats and Challenges (The Strategic Studies Project).

⁸⁰ Bandrés, J.M. (2010). La Carta Europea de Salvaguarda dels Drets Humans a la Ciutat: perspectives i reptes. «Més drets per a més ciutadans». *Barcelona Societat* 18.

⁸¹ Pereda, A. M. i Raventós, S. (2020). La Renta básica como supervivencia en tiempos de coronavirus. *Red Renta básica*.

finançament i mesures addicionals de política econòmica de què s'hauria d'acompanyar⁸². Un antídoto contra la por (Babiker, 2019), que actuaria de forma preventiva envers la vulnerabilitat i la pobresa a través d'una aplicació universal (sense distincions) i que ens acostaria a un capitalisme més social.

Perquè el disseny de la mesura sigui interseccional (i no discriminatori) seria imprescindible la participació de tots els col·lectius identitaris vulnerabilitzats en un debat obert que hauria de ser previ a l'adopció de qualsevol política. Doncs com ja hem vist amb la mesura del confinament durant el coronavirus, l'aplicació a tothom de les mateixes normes no genera igualtat si no es tenen en compte les condicions desiguals en què viu la població actualment. Una malaltia que segons ens diuen, no distingeix entre classes però que afecta (com hem pogut veure) de forma molt més severa als grups de població més empobrits, que segurament també seran els principals perjudicats per la posterior crisi econòmica.

En la meua opinió, la RBU no és la panacea ni una mesura miraculosa que ho curarà tot. És més, crec que sense unes bones polítiques complementàries i una campanya de conscienciació/diàleg la seva implementació prematura podria conduir a un nou desastre social. Però penso que ara més que mai és el moment de tenir el debat i d'intentar-ho, doncs amb la creixuda del feixisme que hem estat visquent els últims anys i la crisi econòmica que ens augura, l'increment de la por (eina fonamental de què s'alimenta el capitalisme asocial) pot provocar l'acceptació de retrocessos en matèria de drets, que ja s'han anat produint, que debiliten la democràcia. Penso que els drets humans estan moral i teleològicament cridats a donar resposta a aquesta situació i que davant la globalització actual només una resposta coordinada a escala mundial serà eficaç. Encara hi ha molts dubtes sobre com es podria articular aquesta mesura com a dret humà: Quins mínims s'haurien d'establir? Hi hauria d'haver també una redistribució entre països rics i pobres per crear solidaritat global real? Com es gestiona això sense un govern mundial potent i amb el debilitament actual dels Estats? Però veig que hi ha passos en aquesta direcció (com el seu reconeixement com a dret emergent) i penso que és aquest el camí. Crec que no ens podem permetre prescindir d'una resposta global que protegeixi la justícia i la democràcia, i que el dret humà a la RBU podria se l'excusa per tornar-nos a unir en resposta⁸³ contra la por i el feixisme. Si deixem passar l'oportunitat ara, em pregunto fins a quan haurà de retrocedir la situació dels drets humans al món perquè ens n'adonem que cal canviar, i si serà llavors possible revertir el desastre ecològic i bio-polític.

Per últim, m'agradaria mencionar, que si bé el tema que he escollit per aquest treball no està directament tractat pel Síndic de greuges, considero que està en relació directa amb els problemes de pobresa infantil i energètica (entre d'altres) que tan ferventment ha estudiat i

⁸² Arcarons, J., Raventós, D., i Torrens, L. (2018). A propósito del neoliberalismo, las izquierdas y la renta básica. Sin Permiso.

⁸³ Com després de la Segona Guerra Mundial.

denunciat a Catalunya⁸⁴. També voldria esmentar la relació entre la RBU i els comentaris que el 2015 el Síndic feia sobre la Renda Garantida de Ciutadania⁸⁵, la qual valorava com a eina eficaç de lluita contra la pobresa en quant estigués configurada com a dret subjectiu, i on demanava simplificacions de burocràcia en la tramitació d'ajuts d'aquest tipus.

REFERÈNCIES (APA 6ª edició)

⁸⁴ Síndic de Greuges. 2015. El síndic destaca el caràcter de dret subjectiu de la renda garantida com a eina eficaç per a la inclusió social. / Síndic de Greuges de Catalunya. (2012). Informe sobre la pobresa infantil a Catalunya setembre 2012 (Informe extraordinari).

⁸⁵ Síndic de Greuges. (2015). El síndic destaca el caràcter de dret subjectiu de la renda garantida com a eina eficaç per a la inclusió social. Recuperat de: <http://www.sindic.cat/fr/page.asp?id=53&ui=3852>

1. Alabao, N. (2019). ¿Por qué el feminismo debería apostar por la Renta Básica Universal? Sin Permiso. Recuperat de: <https://www.sinpermiso.info/textos/por-que-el-feminismo-deberia-apostar-por-la-renta-basica-universa>
2. Amat, O. i Ferràs, X. (2019). Renda Bàsica Universal. Anàlisi d'una proposta disruptiva d'innovació social (Papers de l'Observatori de la Indústria, 06). Recuperat de: http://empresa.gencat.cat/web/.content/19_-_industria/documents/papers_observatori_industria/06_renda_basica.pdf
3. Amnesty International Netherlands. (2014). The Future of Human Rights in an Urban World. Exploring Opportunities, Threats and Challenges (The Strategic Studies Project). Recuperat de: https://www.researchgate.net/publication/280942855_The_Future_of_Human_Rights_in_an_urban_World_Exploring_opportunities_challenges_and_threats
4. Arcarons, J., Raventós, D., i Torrens, L. (2016). La renta básica incondicional y cómo se puede financiar. Comentarios a los amigos y enemigos de la propuesta. Ctxt, contexto y acción. Recuperat de: <https://ctxt.es/es/20161123/Politica/9717/Renta-basica-incondicional-Raventos-Arcarons-Torrens.htm>
5. Arcarons, J., Raventós, D., i Torrens, L. (2018). A propósito del neoliberalismo, las izquierdas y la renta básica. Sin Permiso. Recuperat de: <https://www.sinpermiso.info/textos/a-proposito-del-neoliberalismo-las-izquierdas-y-la-renta-basica>
6. Babiker, S. (2018). Contra la pobreza y la desigualdad: feminismo y renta básica. El Salto Diario. recuperat de: <https://www.elsaltodiario.com/renta-basica/contra-la-pobreza-la-desigualdad-feminismo-y-renta-basica-universal-igualdad>
7. Babiker, S. (2019). Renta Básica, un derecho emergente contra el miedo. El Salto Diario. Recuperat de: <https://www.elsaltodiario.com/renta-basica/renta-basica-un-derecho-emergente-contra-el-miedo>
8. Bandrés, J.M. (2010). La Carta Europea de Salvaguarda dels Drets Humans a la Ciutat: perspectives i reptes. «Més drets per a més ciutadans». *Barcelona Societat* 18. Recuperat de: <https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/revista/revista18-art1-carta-europea-drets-humans.pdf>
9. Barragué, B., Arroyo, L y Fernández, Mº C. (2019). La justificación normativa de la renta básica universal desde la filosofía política y el derecho. *Revista DIECISIETE*, (1), pp. 81-94. DOI: 10.36852/2695-4427_2019_01.02
10. Bhattacharya, J. (2019). Exploring guaranteed income through a racial and gender justice lens. Roosevelt Institute. Recuperat de: <https://rooseveltinstitute.org/exploring-guaranteed-income-through-a-racial-and-gender-justice-lens/>
11. Carpio, M. (2015). La Renta Básica Universal en Cataluña. ¿Una propuesta de izquierdas? (Tribuna de fi de Màster). Universitat Oberta de Catalunya, Barcelona. Recuperat de: <http://hdl.handle.net/10609/44923>
12. Coll, J.M. (2017). Wise Cities & the Universal Basic Income: Facing the Challenges of Inequality, the 4th Industrial Revolution and the New Socioeconomic Paradigm. Barcelona Centre For International Affairs (CIDOB). Recuperat de: https://www.cidob.org/publicaciones/serie_de_publicacion/notes_internacionales/n1_183/wise_cities_the_universal_basic_income_facing_the_challenges_of_inequality_the_4th_industrial_revolution_and_the_new_socioeconomic_paradigm
13. Consell Econòmic i Social de Barcelona. (2018). *Resum Executiu de l'Informe sobre Salari i rendes bàsiques de ciutat*. Recuperat de: http://www.bcn.cat/cesb/pdf/informes/i2018/Resum_executiu_salari_ciutat.pdf
14. Coote, A. (2019). Universal basic income doesn't work. Let's boost the public realm instead. The Guardian. Recuperat de: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/may/06/universal-basic-income-public-realm-poverty-inequality>
15. Declaració universal de drets humans emergents (2009). Recuperat de:

<https://www.idhc.org/arxius/recerca/1416309302-DUDHE.pdf>

16. DIXIT Centre de Documentació de Serveis Socials. (2019). El conseller El Homrani anuncia l'aprovació del reglament de la Renda Garantida de Ciutadania per a començaments de l'any vinent. Recuperat de: https://dixit.gencat.cat/ca/detalls/Noticies/conseller_anuncia_aprovacio_RGC

17. García, B. (2000). Protección contra la pobreza desde la perspectiva del derecho internacional. ANALES DE DERECHO, (18). pp. 41 - 90. Recuperat de: <https://revistas.um.es/analesderecho/article/view/57571/55451>

18. López, J., de le Court, A., i Canalda, S. (2014). Breaking the Equilibrium between Flexibility and Security: Flexiprecarity as the Spanish Version of the Model. *European Labour Law Journal*, 5(1), 18-42. <https://doi.org/10.1177/201395251400500104>

19. Lozano, M., Rentería, E., Vidal-Coso, E., i Zueras, P. (2018). Demografía. Situació actual i escenaris de futur. *91 Nota d'Economia*.104. Recuperat de: https://ced.uab.cat/wp-content/uploads/2019/03/Nota-dEconomia_2018_104_Lozano-et-al..pdf

20. Marcos, J. (2018). Allí donde se cruzan la renta básica y los feminismos. *Pikara Magazine*. Recuperat de: <https://www.pikaramagazine.com/2018/02/alli-donde-se-cruzan-la-renta-basica-y-los-feminismos/>

21. May, A. (2017). Basic income: a human rights approach. *New Thinking For the British Economy*, openDemocracy UK. Recuperat de: <https://neweconomics.opendemocracy.net/basic-income-human-rights-approach/>

22. Mays, J.M. (2014). Countering disablism: an alternative universal income support system based on egalitarianism. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 18 (2), pp. 106-117. Recuperat de: <https://doi.org/10.1080/15017419.2014.995218>

23. Montagut, E. (2020). Renta mínima garantizada y pensiones en Thomas Paine. *Nuevatribuna.es*. [https://www.nuevatribuna.es/articulo/sociedad/renta](https://www.nuevatribuna.es/articulo/sociedad/renta-minima-garantizada-y-pensiones-en-thomas-paine)

[a-minima-garantizada-y-pensiones-thomas-paine/20141230121122110808.html](https://www.nuevatribuna.es/articulo/sociedad/renta-minima-garantizada-y-pensiones-thomas-paine/20141230121122110808.html)

24. Observatorio de RBC y Comisión Renta Básica de Attac España (Octubre 2017). Renta básica Universal: El derecho a decidir. Recuperat de: <https://www.attacmadrid.org/wp/wp-content/uploads/RBU-EL-DERECHO-A-DECIDIR-AM.pdf>

25. Organización Internacional del Trabajo (OIT). (2012). Recomendación sobre los pisos de protección social (Nº. 202). Recuperat de: https://www.ilo.org/dyn/normlex/es/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R202

26. Ortiz, I., Behrendt, C., Acuña-Ulate, A., i Anh Nguyen, Q. (2018) Universal Basic Income proposals in light of ILO standards: Key issues and global costing (Extension of Social Security, Working Paper 62). International Labour Organization. Recuperat de: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_648602.pdf

27. Pareja, E. i Guillén, A. (2007). La Carta de Derechos Humanos Emergentes: una respuesta de la sociedad civil a los retos del siglo XXI. Ponencia del VII Simposio de la Renta Básica, Barcelona 2007. Recuperat de: http://www.redrentabasica.org/rb/rbantigua_719/

28. Parlamento Europeo. (2017). *Informe sobre las políticas encaminadas a garantizar la renta mínima como instrumento para luchar contra la pobreza (2016/2270(INI))*. Recuperat de: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0292_ES.pdf

29. Pereda, A. M. i Raventós, S. (2020). La Renta básica como supervivencia en tiempos de coronavirus. *Red Renta básica*. Recuperat de: <http://www.redrentabasica.org/rb/la-renta-basica-como-supervivencia-en-tiempos-de-coronavirus/>

30. Renta Básica de las iguales (RBis). (2012). Definición de la Renta Básica de las iguales. BALADRE. Recuperat de: <https://rentabasicadelasiguales.coordinacionbaladre.org/definicion>

31. Schulz, P. (2017). Universal basic income in a feminist perspective and gender analysis. *Global Social Policy*, 17 (1), pp. 89 - 92. DOI: 10.1177/1468018116686503
32. Síndic de Greuges de Catalunya. (2012). Informe sobre la pobresa infantil a Catalunya setembre 2012 (Informe extraordinari). Recuperat de: <http://www.sindic.cat/site/unitFiles/3346/Informe%20sobre%20pobresa%20infantil%20setembre%202012.pdf>
33. Síndic de Greuges de Catalunya. (2013). Informe sobre la pobresa energètica a Catalunya. (Informe extraordinari). Recuperat de: <http://www.sindic.cat/site/unitFiles/3530/Informe%20pobresa%20energetica%20definitiu.pdf>
34. Síndic de Greuges. 2015. El síndic destaca el caràcter de dret subjectiu de la renda garantida com a eina eficaç per a la inclusió social. Recuperat de: <http://www.sindic.cat/en/page.asp?id=53&ui=3852>
35. Standing, G. (2013). Why a Basic Income is Necessary for a Right to Work. *Basic Income Studies*, 7 (2), pp. 19-40. DOI: 10.1515/bis-2013-0007
36. Timm, V. (2012) Unconditional basic Income - A call for a human right? Congress Paper BIEN, Munich 2012. Recuperat de: <https://basicincome.org/research/>
37. UN Human Rights Council. (2017). Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights (A/HRC/35/26). Recuperat de: <https://digitallibrary.un.org/record/1298742>
38. Wolf, s. i Willis, C. (2018). Universal Basic Income as a tool of empowerment for Minorities. European Center for Minority Issues (ECMI), (Working Paper 109). Recuperat de: https://www.researchgate.net/publication/334896078_UNIVERSAL_BASIC_INCOME_AS_A_TOOL_OF_EMPOWERMENT_FOR_MINORITIES